

УДК: 378-057.87+378.147+62-785

**ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ ДО БЕЗПЕКИ ЖИТТЯ І ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

© С. П. Гвоздій

У статті доведено, що підготовка майбутніх фахівців соціономічних професій до безпеки життя і професійної діяльності зумовлюється сформованістю культури безпечної життєдіяльності та особливостями її прояву в кожного фахівця окремо. Автором запропоновані педагогічні умови та модель формування культури безпечної життєдіяльності. Наведено приклади застосування інтерактивних методик викладання професійно-орієнтованої дисципліни «Основи охорони праці»

Ключові слова: культура безпечної життєдіяльності, соціономічні професії, основи охорони праці, педагогічні умови

The permanently growing level of natural and technogenic dangers, instability of international agreements about safety and peace, risks in routine life and at the work place need the improvements of the system of higher education in Ukraine as to the questions of training students to the creation of safe conditions of routine and professional activity. The aim of the article: to consider the features of training of the future specialists of socio-economic professions to the safety of life and professional activity for formation of the culture of safe life activity.

The high requirements are made to the representatives of socio-economic professions because the object of labor is the other people. This feature is characterized with the aspiration to help in different situations, confirm the necessity of the additional quality of the specialists of these professions – culture of safe life activity. The safety of life and professional activity of future specialists are conditioned by the level of culture of safe life activity and features of its manifestation in each specialist separately.

The formation of culture of safe life activity in future specialists of socio-economic professions was realized within the author model of training to the safety of life and professional activity. The model was applied in educational process of higher educational institutions in teaching of professionally oriented disciplines about the human safety for future specialists of socio-economic professions.

The training of future specialists of socio-economic professions to the safety of life and professional activity provided the use of principles of selection and structuration of the learning content, principles of organization of studying activity of students and the use of interactive methods in educational process of HEI. The pedagogical conditions of formation of the culture of safe life activity were determined in the process of such training:

1) presentation of idea of the safe life activity as a through line in structuration of content of disciplines about human safety;

2) pragmatic orientation of content and studying activity of student;

3) practical verification and the use of mastered information in own experience.

The methodology of teaching of professionally oriented discipline “The bases of labor protection” using the different forms and methods of organization of studying activity of the students – future specialists of socio-economic professions was described. It was established, that the new approach to educational process as to the disciplines about human safety allows form the high level of culture of safe life activity in future specialists of socio-economic professions

Keywords: culture of safe life activity, socio-economic professions, bases of labor protection, pedagogical conditions

1. Вступ

Постійно зростаючий рівень природних та техногенних небезпек, нестабільність міжнародних домовленостей щодо безпеки і миру, ризики у буденному житті та на робочому місці вимагають удосконалення системи вищої освіти України з питань підготовки студентів до створення безпечних умов повсякденного життя та професійної діяльності.

У Законі України «Про основи національної безпеки» пріоритетами національних інтересів визначено забезпечення екологічно та техногенно-безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства для розвитку духовності та інтелектуального потенціалу українського народу. У проекті Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 роки наголошено на необхідності формування в усіх громадян мінімального обсягу знань і навичок з військово-спортивної й медичної підготовки, цивільної обо-

рони та безпеки життєдіяльності на всіх рівнях і ступенях освіти. Приєднання України до Концепції ООН «Про сталий людський розвиток» вимагає від вищої освіти України суттєвих змін в усіх ланках державної системи забезпечення безпеки життя і діяльності людини, оновлення змісту навчального матеріалу, модернізації форм й методів його опанування, що спрямоване на вирішення проблем безпеки людини як умови сталого розвитку людства [1].

Сьогодні наголошується, що людині загрожує ще більше небезпек, ніж у попередні роки, тому перед навчальними закладами постає завдання формувати в особистості якості, які дозволяють не допускати небезпечних ситуацій, а в разі їх виникнення – мінімізувати і ліквідувати наслідки, застерігати та захищати від небезпек, які можуть виникнути під час надзвичайних ситуацій. Сукупність цих якостей становить культуру безпечної життєдіяльності.

2. Літературний огляд

Феномен культури широко досліджується у філософських, природничих, гуманітарних і технічних науках. Так, культура і суб'єкти її творення знайшли віддзеркалення у працях М. Cole [2], М. П. Абашева [3], Н. П. Безуглової [4], І. П. Галинської [5], Ю. М. Лотмана [6] та інших вітчизняних і зарубіжних науковців. При цьому культуру безпеки як самостійний феномен виокремлюють Сара J. Singer [7], С. А. Вершилов [8], В. В. Гафнер [9], Н. В. Кулалаєва [10], В. М. Мошкін [11], С. А. Тевлін [12] та інші.

Культура безпечної життєдіяльності вивчається в контексті навчання школярів, дітей-сиріт, майбутніх учителів та т. ін. (В. А. Євтеєв [13], Т. О. Іванова [14], П. І. Кайгородов [15], О. В. Снегирьов [16] тощо). Натомість, підготовка майбутніх фахівців соціономічних професій до безпеки життя і професійної діяльності та формування в них культури безпечної життєдіяльності як якості, що окреслює таку підготовленість, складові, компоненти, функції, підходи до формування не були предметом спеціального дослідження.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження: розглянути особливості підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій до безпеки життя і професійної діяльності для формування культури безпечної життєдіяльності.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися наступні завдання:

- визначити стан підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій до безпеки життя і професійної діяльності;
- розробити методику формування культури безпечної життєдіяльності у майбутніх фахівців соціономічних професій.

4. Підготовка майбутніх фахівців соціономічних професій до безпеки життя і професійної діяльності

Оскільки людству завжди притаманні прагнення самозахисту і самозбереження, проблема безпеки життя і професійної діяльності знайшла своє відображення у різних педагогічних концепціях і системах, світоглядних позиціях та педагогічних поглядах мислителів і просвітителів різних епох. На різних етапах суспільного розвитку проблема безпеки набувала своєрідних особливостей, що зумовлювалась соціально-політичними, економічними та культурними процесами, характером людської діяльності.

У сучасному українському суспільстві збільшується кількість спеціальностей соціономічного профілю, які ототожнюються з типом професій «людина-людина» (за класифікацією предмета професійної діяльності Є.Климова [17]). В. Курбатов диференціює «соціономію» як гуманітарну (спрямовану на людину з її проблемами) прикладну науку, що межує з соціологією, психологією, педагогікою, соціальною медициною тощо [18].

Фахівці соціономічних професій постійно здійснюють роботу з людьми і пов'язані з:

– соціальним та медичним обслуговуванням (соціальний працівник, психолог, лікар, медична сестра);

– з вихованням, навчанням і керівництвом людьми (вихователь, учитель, менеджер, тренер, гувернер);

– з побутовим обслуговуванням (перукар, продавець, офіціант, провідник);

– з правовим захистом (дільничний інспектор, юрист, митник) та інші.

Учені виокремлюють певні функції та якості представників соціономічних професій. До функцій відносять навчання і виховання; управління людьми; обслуговування людей; захист прав і безпеки тощо.. Якостями фахівців таких професій зазначають легкість знайомства і спілкування з новими людьми; вміння добре і зрозуміло говорити; вміння публічно виступати; спостережливість; емоційна стійкість; емпатія; розвинені комунікативні здібності; організаційські здібності, швидке переключення уваги тощо [19–21].

Таким чином, до представників соціономічних професій пред'являються високі вимоги, відповідно до того, що об'єктом праці виступають інші люди. Така їх особливість характеризується прагненням допомагати іншим людям в різних ситуаціях, що підтверджує необхідність наявності у фахівців таких професій додаткової якості – культури безпечної життєдіяльності.

У нашому розумінні, культура безпечної життєдіяльності це складний, багаторівневий, динамічний феномен, що характеризує особливий спосіб організації людиною власного життя і включає знання щодо безпечного життя та професійної діяльності (стандарти, норми, правила, закони, системи цінностей тощо), сформовані вміння та навички професійної діяльності і поведінки (неухильне виконання правил безпеки, намагання мінімізувати ризики та ін.), здатність адекватно та швидко реагувати на небезпеки, які оточують особистість протягом її життєдіяльності.

Безпека життя та професійної діяльності майбутніх фахівців соціономічних професій зумовлюється сформованістю культури безпечної життєдіяльності та особливостями її прояву в кожного фахівця окремо. Підготовка майбутніх фахівців соціономічних професій до безпеки власного життя і професійної діяльності та формування в них культури безпечної життєдіяльності реалізувалась нами в освітньому процесі вишу за розробленою моделлю (рис. 1). Модель складалася зі змістового і процесуального компонентів. Етапи, які були включені до моделі, забезпечували мотиваційно-стимулятивну, пізнавально-збагачувальну, дієво-симулятивну, корегуально-оцінну роботи як викладача, так і студентів.

Підготовка майбутніх фахівців соціономічних професій до безпеки життя і професійної діяльності передбачала використання принципів добору і структурування змісту навчання, принципів організації навчальної діяльності студентів та використання інтерактивних методик у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

У майбутніх фахівців соціономічних професій формування культури безпечної життєдіяльності здійснювалось поступово, циклічно, розгортаючись за спіраллю під час аудиторної діяльності (вивчення дисциплін про безпеку людини у циклі професійно-орієнтованої підготовки студентів вишу) і позааудиторної діяльності за таких педагогічних умов:

- 1) представлення ідеї безпечної життєдіяльності як наскрізної лінії у структуруванні змісту дисциплін про безпеку людини;
- 2) прагматична орієнтація змісту й навчальної діяльності студента;
- 3) практична перевірка та використання у власному досвіді засвоєної інформації.

Рис. 1. Модель підготовки до безпеки життя і професійної діяльності та формування культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних професій

5. Методика формування культури безпечної життєдіяльності у майбутніх фахівців соціономічних професій

Підготовка майбутніх фахівців соціономічних професій до безпеки життя і професійної діяльності та формування в них культури безпечної життєдіяльності здійснювалось під час вивчення нормативних

дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Основи охорони праці» з використанням різноманітних форм і методів організації навчальної діяльності студентів.

Під формами освітнього процесу ми розуміємо механізми зовнішнього вираження упорядкованої, узгодженої взаємодії учасників навчального процесу щодо їх позицій, функцій, а також завершеності цик-

лів, структурних одиниць навчання в часі, спосіб існування навчання. Отже, форма навчального процесу – це стійка й логічно завершена організація педагогічного процесу, якій властиві систематичність і цілісність, саморозвиток, особистісно-діяльнісний характер, постійність складу учасників, наявність певного режиму проведення.

Вибір форм організації навчального процесу, їх поєднання – були зумовлені метою заняття, специфікою явища, що підлягало формуванню, станом його вияву на початку експерименту, часом відведенням на його формування. Основними формами, що використовувались під час формування культури безпечної життєдіяльності, були аудиторна (лекції, практичні заняття, самостійна робота під час аудиторної роботи) та позааудиторна діяльність (індивідуальна, під керівництвом викладача тощо), які передбачали активну взаємодію студента і викладача.

При виборі методів навчання ми враховували як зв'язок різних методів з метою і змістом заняття, так і обов'язкові вимоги: методи повинні сприяти активізації самостійної пізнавальної діяльності студентів на семінарських і практичних заняттях; методи повинні забезпечувати глибоке розуміння і засвоєння студентами досліджуваної теми заняття.

Розглянемо методику формування культури безпечної життєдіяльності у майбутніх фахівців соціономічних професій під час підготовки до безпеки життя і професійної діяльності на прикладі вивчення нормативної, професійно-орієнтованої дисципліни «Основи охорони праці». Дисципліна будується на базі засвоєної інформації щодо безпеки життєдіяльності вдома, на відпочинку, під час надзвичайних ситуацій. Основи охорони праці дозволяють майбутньому фахівцю соціономічної професії орієнтуватись як у загальних, базових питаннях безпеки професійної діяльності, так і звернути увагу на специфіку роботи з іншими людьми у залежності від спеціальності.

Важливим завданням дисципліни «Основи охорони праці» було сприяння розвитку в студентів інтересу до навчального предмета, стимулювання розвитку позитивної навчальної і професійної мотивації до безпеки на робочому місці, знань щодо своїх прав та обов'язків, умінь забезпечувати захист свій та свого оточення під час трудової діяльності. Для розв'язання цього завдання застосовували один із прийомів методу «комунікативна атака» – «ефектні афоризми» щодо охорони праці. Наведемо деякі з них:

– Хоча б над тобою було сто вчителів – вони будуть безсилі, якщо ти не зможеш сам змусити себе до праці і сам вимагати її від себе. (В. Сухомлинський);

– Праця – це одне з найчистіших і найшляхетніших джерел емоційного стану, радості діяння, творення. Думка, що народжена, збуджена, витончена в праці, стає радісною, оптимістичною. (В. Сухомлинський);

– Усе, що робиш, треба робити добре (Ф. Бекон);

– Дія є найвиразнішим розкриттям людини. (Г.-В. Ф. Гегель);

– Недостатньо хотіти, треба і робити (Й. В. Гете) та ін.

Студентам було запропоновано проаналізувати афоризми, додати свої коментарі, можливо й свої думки щодо безпеки професійної діяльності, співставити висловлювання зі своєю майбутньою професією. Зрозумівши актуальність вивчення основ збереження здоров'я, життя, працездатності під час трудової діяльності, ми переходили до лекційного матеріалу.

Лекція «Загальні питання охорони праці. Основні поняття. Навчання з питань охорони праці» була проведена у формі евристичної бесіди. Евристична бесіда передбачала звернення до попереднього досвіду студентів і, за допомогою навідних запитань пошукового характеру, вирішувались навчальні завдання. Так, перше питання, яке необхідно було розглянути, застосовуючи досвід студента, було: «Що таке «охорона праці»? Слід зауважити, що більшість студентів наводила приклади, які частково характеризують охорону праці: хтось визначав це як техніку безпеки, інші – наявність «соціального пакету» для працівника, протипожежний захист тощо. Проте цілісного уявлення про охорону праці, системність самого підходу до поняття «охорона праці» у студентів визначено не було. Тому для формування в студентів уявлення про охорону праці в Україні, викладач звертався до законодавства, пояснював визначення і потім проводив роботу в групах.

Згідно Закону України «Про охорону праці» «охорона праці – це система:

- 1) правових;
- 2) соціально-економічних;
- 3) організаційно-технічних;
- 4) лікувально-профілактичних;
- 5) санітарно-гігієнічних заходів та засобів та

засобів, спрямованих на збереження здоров'я та життя людини під час її трудової діяльності».

Як бачимо, це складна система заходів і засобів, які потребують додаткового пояснення. Група студентів з 5–7 осіб отримувала блок заходів і засобів (1 з 5 згідно визначення), яким опікується охорона праці. Студенти в групі повинні були навести приклади санітарно-гігієнічних, правових заходів і засобів щодо збереження життя і здоров'я людини під час їх трудової діяльності і т. д.

Обговорення в групах носило дуже жвавий характер у зв'язку із тим, що робота мала змагальний підхід. Ті, хто зробить свою роботу краще і не торкнеться питань іншого блоку, отримували заохочувальні бали за активну роботу. Так, до організаційно-технічного блоку охорони праці необхідно було віднести такі заходи і засоби як: організація робочого місця, часу, технологічного процесу; забезпечення обладнанням, його своєчасний ремонт та оновлення; навчання питань охорони праці та техніки безпеки, підвищення кваліфікації тощо. До лікувально-профілактичного: медичні огляди, наявність медичного пункту та/чи медичної аптечки, наявність галузевих медичних закладів, профілакторіїв, санаторіїв та лікарень, кабінету для релаксації, забезпеченість профілактичним харчуванням тощо. Таким чином, порівнюючи різні складові, студенти розуміли обсяг завдань та проблем, які ставить перед собою система

охорони праці. Отже, це не тільки техніка безпеки, а й нормативно-правова база, соціальний захист, організація робочого місця, навчання питанням безпеки, технічне оснащення та т. ін.

Неабиякий інтерес студентів під час вивчення охорони праці викликали питання, які стосуються їх безпосередньої діяльності: різниця між «стажуванням» та «випробувальним терміном», «скороченням» та «звільненням працівника»; що таке «щорічна відпустка» та «відпустка за власний рахунок», «трудо-вий стаж» та «страховий стаж»; переваги «офіційного працевлаштування» перед «неофіційним», законодавчі особливості «приватного підприємства» тощо. Означені питання спочатку обговорювались у вигляді мозкового штурму, слухали всі пропозиції та висловлювання студентів. Потім викладач давав свою оцінку цим явищам з точки зору законодавства, а потім з точки зору практики сучасних роботодавців. Отже, наближення змісту дисципліни до інтересів студентів та вимог сьогодення значно підвищувало інтерес до питань професійної безпеки, формувало позитивну настанову на сприйняття інформації безпечного спрямування, примноження особистого досвіду, здобуття та привласнення нових знань через власні переживання та розмірковування.

У якості завдання для самостійного опрацювання студентами пропонувалось таке:

1. Здійснити аналіз чинних законодавчих документів з охорони праці на офіційних сайтах Кабінету міністрів України, Міністерства соціальної політики, Державної служби України з питань праці (Держпраці): Кодексу законів України про працю (КЗпП), Закону України «Про охорону праці», «Про охорону здоров'я» тощо. Визначити розділи КЗпП, які найбільш цікаві для розгляду під час лекційного заняття.

2. Провести опитування серед близького оточення щодо найбільш актуальних питань, що зазначені у Кодексі, та підготувати запитання на листочках для викладача. Найбільш активні студенти, які задавали цікаві запитання отримували заохочувальні бали.

3. Додаткові оцінки студенти отримували за підготовку коротких доповідей за темами, що давались на самостійне вивчення: Міжнародна організація праці; Професійні спілки – роль та функції; Використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і безпеки праці в Україні та ін.

Наступна тема «Правові та організаційні основи охорони праці» проходила нами у вигляді лекції-прес-конференції. Після вступного слова викладача щодо нормативно-правової бази з питань охорони праці, її значення для взаємовідносин робітника й роботодавця, викладач ознайомлював студентів з основними принципами державної політики України у галузі охорони праці. На допомогу викладачу у проведенні лекції за власним бажанням студенти готували міні-довідки. На лекції-прес-конференції завдяки відповідям викладача на запитання, підготовлені студентами, та міні-довідкам студентів-доповідачів, були розглянуті всі розділи Кодексу законів про працю, що важливі для майбутніх фахівців соціономічних професій. Такий підхід приваблював

студентів своєю новизною, урахуванням їх інтересів й тим, що лекція будувалась фактично на опитуванні викладача дисципліни. Це мотивувало студентів на підвищення рівня знань та практичне використання у власному досвіді отриманої інформації.

Суттєвим і цінним результатом заняття студенти вважали, що їхня обізнаність з питань охорони праці дозволить захищати як свої власні інтереси та безпеку, так і допомагати зберігати життя й здоров'я під час трудової діяльності своїм колегам, підлеглим, учням тощо. Це особливо важливо, тому що студенти – майбутні фахівці соціономічних професій – після завершення навчання стають не тільки висококваліфікованими робітниками, потенційними керівниками, гарними вчителями, а й намагаються допомагати іншим людям завдяки високому рівню культури безпечної життєдіяльності.

Практичні заняття дозволяли аналізувати, обговорювати, співвідносити теоретичну інформацію з її практичним використанням. Студентам пропонувалося схематизувати систему «охорони праці», пояснити її структуру; описати основні взаємовідносини у системі «робітник – роботодавець»; проаналізувати умови праці, гігієну і санітарію, техніку безпеки тощо. Студенти описували на прикладі власного вищого навчального закладу чи лабораторії основні положення щодо проведення атестації робочих місць, які висновки необхідно робити за результатами атестації робочих місць.

Як приклад заходів і засобів соціально-економічного блоку щодо збереження життя і здоров'я людини під час трудової діяльності студентам надавалась інформація про: фінансове та пенсійне забезпечення; тарифний розряд та мінімальну заробітну платню, яка встановлена у державі на дату проведення занять; знання про податки, які знімаються з робітників та роботодавців бюджетної сфери (податок на доходи фізичних осіб, військовий збір, профспілковий збір, єдиний соціальний внесок тощо); за які досягнення, в якій кількості, кому нараховуються додаткові відсотки до заробітної платні тощо. Задачі для розрахунку заробітної платні робітникам бюджетної сфери демонструють студентам пріоритет та переваги офіційної заробітної платні над неофіційною, формують в них уміння щодо розрахунку власної «чистої» заробітної платні від нарахованої «брудної» тощо.

На самостійне опрацювання студентам пропонували визначити та проаналізувати ієрархію і структуру нормативно-правової бази з охорони праці. У реєстрі нормативно-правових актів студент повинен був знайти ті документи, які стосуються його майбутньої галузі роботи, стандарти, норми, правила безпеки саме в його спеціальності. Таку роботу пропонувалось здійснити письмово у вигляді короткого переліку нормативно-правових актів з охорони праці, які стосуються майбутньої професійної діяльності студента.

Для актуалізації питань безпеки професійної діяльності та для мотивації активної суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачем і студентом певні теми дисципліни заздалегідь давались студентам на самос-

тійне опрацювання та підготовку у вигляді проєктів. Тому подальші заняття з Основ охорони праці проводились спільно зі студентами, які готували проєкти. До розгляду студентам пропонувались такі питання: «Психофізіологічні вимоги до умов праці», «Санітарно-гігієнічні вимоги до показників: шуму; вібрації, освітлення, опромінення, вентиляції», «Хімічні виробничі фактори», «Робоча зона та повітря робочої зони». Акцент необхідно було робити не стільки на визначення означених показників на робочому місці, скільки на способи захисту від них під час трудової діяльності.

Підготовка до захисту проєкту потребувала від студентів ґрунтовної самостійної роботи, використання багатьох джерел інформації для створення проєкту. Завданням доповідача було послідовно, чітко і повно викласти матеріал, здійснюючи контакт з аудиторією, дібраний на основі аналізу першоджерел та додаткової літератури, аргументуючи його вагомими фактами, ілюструючи переконливими прикладами та завершуючи логічним висновком. Завданням студентів в аудиторії – конспектувати найсуттєвіші, вагомі, цікаві факти, щоб бути готовими до доповнень, коментарів, запитань, що підтверджують чи спростовують викладене [21].

Особливістю таких доповідей було їх проведення у вигляді захисту мікро-дисертації [22]. Ті, хто готують інформацію, є дисертантами. На занятті вони захищали свою «дисертацію». Підготувавшись та чітко дотримуючись встановленого регламенту, студент повідомляв членам «ученої ради» зміст мікротемати, яку він розробляв, послідовність дослідження роботи, літературу, яку опрацював. Підготовка роботи у форматі презентації з використанням мультимедійного обладнання унаочнювала інформацію, підготовлену «дисертантом», покращувала сприйняття «членами ради». «Члени ради» готували запитання до «дисертанта». «Експерт» та «Опонент» висловлювалися щодо сутності роботи, аналізували текст та оформлення проєкту, виявляли в ньому головне, наявність або відсутність логічних переходів, висновків, власної позиції. Критики та захисники аргументували свою думку, доводили об'єктивність своїх зауважень. «Голова вченої ради» з числа студентів робив висновок та виставляв оцінку.

До початку доповіді «дисертантом» учасники заняття не знали своєї подальшої функції у процесі «мікрозахисту», ролі призначалися лише після доповіді. Це дозволяло утримувати аудиторію у постійній увазі: студенти знаходилися у стані слухання доповіді, за необхідністю вимагали її доповнення, уточнення незрозумілих місць. Вони розуміли можливість виконання ролі Експерта, Опонента, Голови з подальшим висловлюванням своєї думки щодо дискусійних питань, оцінки доповіді тощо. У такій роботі викладач дотримувався ролі модератора, «центра» для уточнення інформації та питань, що підготовлені «дисертантом». Викладач періодично втручався у роботу студентів для корекції роботи «Ради» та діючих осіб, оцінював роботу всіх учасників «мікрозахисту» тощо. Така робота сприяла формуванню культури безпечної життєдіяльності майбутнього фахівця

соціономічних професій, давала уявлення про можливість щодо прийняття рішень, відповідальності за них, можливості публічного захисту тощо.

Далі викладач у вигляді мозкового штурму обговорював зі студентами фізичні, хімічні, біологічні, психофізіологічні виробничі фактори, які притаманні професійній діяльності майбутнього фахівця соціономічної професії. Подальша дискусія дозволяла студентам запропонувати засоби та заходи безпеки та захисту людей, про яких вони будуть опікуватись у подальшому (колеги, сім'я, підлеглі, учні тощо).

Для самостійного опрацювання студентам пропонувалося визначити найбільш шкідливі та небезпечні для їх професійної діяльності виробничі фактори, порівняти та скласти ієрархію за можливим негативним впливом на організм людини. Представити чинники студенти повинні під час п'ятихвилинки «Безпечна професійна діяльність» за формулою ПОПН (позиція – обґрунтування – приклад – наслідки).

Заняття з теми «Основи електробезпеки» проводилось нами у вигляді мультимедійної лекції, в якій викладач використовував власні та зроблені студентами відповідно до вимог мультимедійної презентації. Наявність мультимедійної архіву презентацій дозволяла звертатись до досвіду студентів минулих років, які робили у свій час унаочнення до лекції, захищали свої проєкти та отримували оцінку. Обговорюючи дію електричного струму на організм людини (термічну, електролітичну, біологічну), викладач наводив приклади, причини і види електротравм, особливості ураження електрострумом у різні пори року, в різних приміщеннях, залежно від одягу та захисних елементів. За допомогою презентації демонстрував слайди зі способами визволення потерпілого від дії електроструму. Для закріплення матеріалу проводилась ділова гра, в якій необхідно було визначитись із користю і шкодою, що може завдати електричний струм у життєдіяльності людини.

У діловій грі брали участь такі «фахівці»: фізики, виробничі електрики, споживачі електроенергії, медичні працівники, постраждали від дії електричного струму, робітники різних установ та ін. За умовою гри, кожний її учасник повинен був навести приклади правильного/неправильного використання електричного струму, зазначити помилки, заходи та засоби захисту робітників, учнів тощо. Викладач постійно ускладнював задачу і кожному учаснику гри ставив майже одне й те саме питання: Що буде, якщо ... хтось навмисно пошкодить ізоляцію? Захоче наробити шкоди і відключить аварійне постачання току? Чим відрізняється дія струму різної сили? Яке значення має заземлення? Занулення? Який варіант найбільш раціональний для захисту людини від крокової напруги? Яким чином відображається на приладах постійна зміна напруги у мережі електропостачання? та ін. Отже, сьогодні без електричного струму ми не уявляємо свого життя і діяльності, тому пропозиції та відповіді «фахівців» конспектувалися, обговорення проходило активно та жваво.

Для підготовки до практичного заняття студенти повинні були проаналізувати будь-яке виробниче

приміщення (офіс, клас, аудиторію, лабораторію, цех тощо) з точки зору електробезпеки. Для підтвердження самостійної роботи необхідно було представити фото-звіт електричного лічильника, автоматичних засобів захисту (автомати, пробки, пристрій захисного відключення тощо) на об'єкті, якій він досліджував.

Інше практичне заняття передбачало відпрацювання студентами навичок надання допомоги постраждалому від дії електричного струму, електричних опіків. Студенти імітували вихід із зони розтікання струму, дії громадян в разі виявлення проводу, якій лежить на землі. Слід підкреслити, що специфіка фахівців соціономічних професій полягає в тому, що більшість не володіє достатньою мірою специфічними знаннями з електробезпеки. Наша задача полягала в тому, щоб студентам було зрозуміло їх безпосередні дії для рятування в разі необхідності: де знаходиться рубильник; як вимкнути мережу електропостачання на об'єкті; що робити з тим, кого вразило струмом та ін. Детальна будова електромережі, ремонт та оновлення – це прерогатива тих, хто є компетентним в цих питаннях.

Під час вивчення теми «Основи пожежної та вибухонебезпеки» нами проводилась лекція-бесіда щодо основних причин виробничих пожеж, їх класифікація, небезпечні та шкідливі чинники пожежі. Увага зверталась на системи захисту від пожеж, правила пожежної безпеки та засоби пожежогасіння. Викладач демонстрував коротке відео щодо використання вогнегасників, їх особливості, можливості та застережливі дії.

За даними статистики, пожежі є найбільш частими надзвичайними ситуаціями техногенного характеру (поряд із транспортними аваріями та катастрофами). Тому, для актуалізації та визначення основних причин пожежі, студентам пропонувалось малими групами під час самостійної роботи попрацювати із журналами «Охорона праці» та «Надзвичайна ситуація». Студентам необхідно було співставити дані, отримані під час лекції-дискусії, із статистичними даними з журналів; визначити та законспектувати основні причини пожеж (за наявними прикладами); оратор малої групи на практичному занятті робив коротку доповідь: За час з. по... (за даними журналу) трапилося N-випадків пожеж, причиною яких було.... Нашими пропозиціями для попередження та профілактики виникнення таких ситуацій буде таке: 1) ....., 2)...., 3) ... тощо.

Під час практичного заняття щодо основ пожежної та вибухонебезпеки використовувався метод схематизації. Студенти отримували ситуаційну задачу, в якій необхідно було скласти план евакуації на випадок пожежі з приміщень різної складності та поверхового розташування (багатоповерхова будівля з офісними приміщеннями; будинок школи, архівне приміщення, бібліотека, одноповерхові офіси із решітками на вікнах та ін.). До плану евакуації необхідно було додати інструкцію щодо його використання, особливості приміщення, яке розглядається, розташування телефону, вогнегасників, додаткових шляхів евакуації. Така робота здійсню-

валась індивідуально кожним студентом і демонструвала уміння організувати евакуацію, знання щодо засобів пожежогасіння, використання підручних речей та речовин тощо. Далі студенти могли скористатись вуглекислотним вогнегасником, продемонструвати свої навички щодо його запуску, особливостей використання. І наприкінці заняття ми проводили навчальну евакуацію для аналізу її ефективності. У межах вивчення цієї теми самостійна робота передбачала складання ситуаційних задач, кросвордів щодо пожежної безпеки, аналіз статистичних даних за офіційними джерелами інформації тощо.

Тема «Поняття про виробничий травматизм та професійні захворювання» передбачала ознайомлення студентів із видами травм та професійних захворювань, профілактикою та попередженням травматизму. До основних причин травматизму відносять організаційні, технічні і психофізіологічні причини. Викладач у вигляді міні-лекції пояснював аудиторії ці причини. Для перевірки та контролю якості засвоєння студентами навчальної інформації викладачем проводилась гра «Лапта» [23]. Для цього обирався ведучий, який ставив запитання, та суддя, який фіксував відповіді та час, який було витрачено студентом на відповідь. Викладач кидав студенту звичайний невеликий м'яч, студент повинен був зловити м'яч, дати відповідь та повернути м'яч викладачу. Ведучий ставив питання студентам в аудиторії щодо причин травматизму. Наприклад, до якої групи причин травматизму відноситься:

- несправність обладнання (технічна);
- хвороба робітника (психофізіологічна);
- нервовий стрес у робітника (психофізіологічна), знепритомлення працівника від високої температури у робочому приміщенні (по-перше, організаційна, по-друге, психофізіологічна);
- замикання електропроводки (технічна);
- несвоєчасна заміна деталей обладнання (організацій) та т.ін.

Таким чином викладач утримував увагу всіх студентів в аудиторії, оскільки їм було невідомо, до кого полетить м'яч. Застосування різноманітних ігрових прийомів дозволяло виявити інтерес у студентів, формувало мотивацію до дотримання безпеки професійної діяльності.

Застосовані приклади підкреслюють активну взаємодію і співпрацю студентів і викладача, доводять доцільність залучення студентів до унаочнення навчальної інформації, демонструють позитивне емоційне ставлення майбутніх фахівців соціономічних професій до процесу формування культури безпечної життєдіяльності.

6. Результати дослідження

Ефективність запровадженої нами моделі підготовки до безпеки життя і професійної діяльності та формування культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних професій встановлювалась за результатами поточних оцінок відповідей та активності студентів, оцінки їх практичних

навичок, результатів іспиту. Особистісно-ціннісні якості майбутніх фахівців соціономічних професій визначалися за допомогою діагностичних методик зарубіжних та вітчизняних авторів.

Так, дані рівнів сформованості культури безпечної життєдіяльності, отримані в контрольній і експериментальній групах до і після формування експерименту відображені на діаграмі (рис. 2). Загальна кількість студентів, які брали участь в експерименті,

складала 657 осіб майбутніх фахівців соціономічних професій різних вищих навчальних закладів України.

Із рисунку ми бачимо, що кількість студентів, віднесених до діяльнісно-усвідомленого (високого) рівня сформованості культури безпечної життєдіяльності збільшилось після дослідно-експериментальної роботи як в експериментальній, так і в контрольній групах. Проте в експериментальній групі ця цифра змінилась на 33,56 %, а у контрольній лише на 1,37 %.

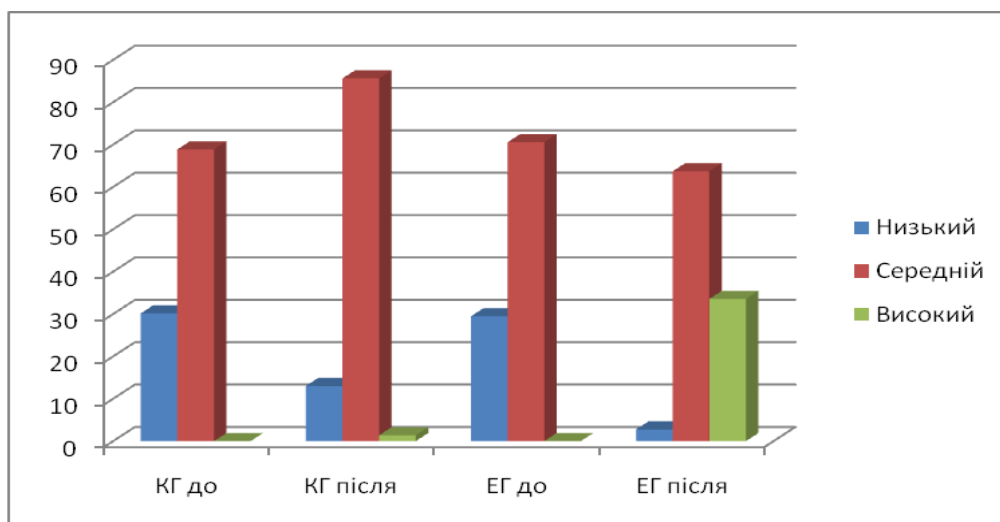

Рис. 2. Діаграма динаміки сформованості рівнів культури безпечної життєдіяльності майбутніх фахівців соціономічних професій експериментальної (ЕГ) та контрольної груп (КГ) у ході підготовки до безпеки життя і професійної діяльності: «до» – результати констатувальних зрізів; «після» – результати прикінцевих зрізів

Кількість студентів, які залишилися на низькому рівні в експериментальній групі склало 2,74 %, що на 26,71 % менше від кількості студентів з таким рівнем на констатувальному етапі експерименту. В контрольній групі такі зміни відбувались теж, але не такі потужні: відбулось зменшення кількості студентів із низьким рівнем культури безпечної життєдіяльності на 17,13 %. Кількість майбутніх фахівців соціономічних професій, які були віднесені до ситуативно-виконавчого (середнього) рівня зменшилась в експериментальній групі на 6,85 %, в контрольній групі ця цифра збільшилась на 15,76 %.

7. Висновки

Таким чином, нами виявлено, що підготовка майбутніх фахівців соціономічних професій до безпеки життя і професійної діяльності не була предметом окремого дослідження науковців. Визначено якості та функції майбутніх фахівців соціономічних професій. Відповідно до їх особливостей була розроблена та запроваджена в освітній процес професійно-орієнтованих дисциплін («Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці») модель підготовки до безпеки життя і професійної діяльності та формування культури безпечної життєдіяльності як якості, яка обумовлює таку підготовленість.

Нами доведено, що новий підхід до викладання дисциплін, застосування інтерактивної методики викладання дисциплін про безпеку людини, поєднання аудиторної та позааудиторної діяльності для підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій

до безпеки життя і професійної діяльності, адаптація навчального матеріалу до інтересів студентів та відповідність змісту навчання потребам суспільства дозволяє сформуванню високого рівня культури безпечної життєдіяльності у майбутніх фахівців соціономічних професій.

В умовах сьогодення питання безпеки життя і професійної діяльності посідає пріоритетне значення на рівні особистості, колективу, суспільства, держави, світу. Від рівня знань, умінь, навичок, здібностей людини використовувати їх в необхідний момент залежить не тільки чи зможе вона зберегти себе, врятувати когось зі свого оточення, допомогти сім'ї та суспільству, але й запобігти небезпеці. Отже, формування культури безпечної життєдіяльності у майбутніх фахівців соціономічних професій забезпечує країну населенням, яке свідомо та розсудливо ставиться до небезпек та ризиків, що оточують у повсякденному побуті, професійній діяльності та під час надзвичайних ситуацій.

Література

1. Кузнецов, В. Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини» [Текст] / В. Кузнецов, В. Мухін, О. Буров та ін. // Інформаційний вісник. Вища освіта. – 2001. – № 6. – С. 6–17.
2. Cole, M. Cultural psychology: A once and future discipline [Text] / M. Cole. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996.
3. Абашева, М. П. Как и для кого спасать культуру? [Текст] / М. П. Абашева, Н. Васильева, Н. Горланова и др. // Филолог. – 2009. – № 9.

4. Безуглова, Н. П. Понятие «культура» в сравнительных исследованиях культур [Текст] / Н. П. Безуглова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2012. – № 2. – С. 24–27.

5. Галинская, И. П. Философский взгляд на человека и культуру [Текст] / И. П. Галинская // Культурология. – 2001. – № 2. – С. 20–23.

6. Лотман, Ю. М. Статьи по семиотике культуры и искусства [Текст] / Ю. М. Лотман. – СПб.: Академический проект, 2002. – 543 с.

7. Singer, S. J. Creating a Culture of Safety in Hospitals [Text] / S. J. Singer, A. L. Tucker // Research in progress; findings are preliminary. – Available at: http://fsi-media.stanford.edu/evnts/4218/Creating_Safety_Culture-SSingerRIP.pdf

8. Вершилов, С. А. От безопасности XX века к культуре безопасности XXI столетия [Текст] / С. А. Вершилов // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Философия. Психология. Педагогика. – 2008. – Т. 8, № 2. – С. 3–7.

9. Гафнер, В. В. Обзор российских диссертационных исследований в области формирования культуры безопасности [Текст] / В. В. Гафнер // Безопасность жизнедеятельности. – 2013. – № 9. – С. 18–23.

10. Кулалаева, Н. В. Культура безпеки людства [Текст]: монографія / Н. В. Кулалаева, В. О. Михайлюк. – Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2011. – 371 с.

11. Мошкин, В. Н. Воспитание культуры безопасности школьников [Текст]: монография / В. Н. Мошкин. – Барнаул: Изд-во БГПУ, 2002. – 318 с.

12. Тевлин, С. А. Культура безопасности на АЭС [Текст]: уч. пос. / С. А. Тевлин. – М.: МЭИ, 1996. – 62 с.

13. Евтеев, В. А. Педагогические условия формирования культуры безопасной жизнедеятельности у учащихся начального профессионального образования [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. А. Евтеев. – М., 2007. – 24 с.

14. Иванова, Т. А. Педагогические условия формирования культуры безопасной жизнедеятельности детей-сирот в условиях школы-интерната [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Т. А. Иванова; Северо-Осетинский государственный университет им. К. Л. Хетагуро. – Владикавказ, 2008. – 198 с.

15. Кайгородов, П. И. Педагогические средства проектирования интегративного курса «Основы культуры безопасной жизнедеятельности» [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / П. И. Кайгородов. – Ростов-на-Дону, 2002. – 185 с.

16. Снегирев, А. В. Формирование у будущих учителей основ культуры безопасной жизнедеятельности [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / А. В. Снегирев. – Тула, 2007. – 21 с.

17. Климов, Е. А. Психология профессионального самоопределения [Текст]: уч. пос. / Е. А. Климов. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 304 с.

18. Курбатов, В. И. Социальная работа [Текст]: уч. пос. / В. И. Курбатов; под ред. В. И. Курбатова. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 1999. – 576 с.

19. Андреева, О. В. Особенности профессиональной деятельности и психологического состояния представителей социономических профессий [Электронный ресурс] / О. В. Андреева // Режим доступа: http://conference.osu.ru/assets/files/conf_reports/conf11/151.doc

20. Гришина, Н. В. Помогающие отношения: профессиональные и экзистенциальные проблемы [Текст] / Н. В. Гришина; ред. А. А. Крылов, Л. А. Коростылева // Психологические проблемы самореализации личности. – СПбГУ, 2009. – С. 143–156.

21. Якунина, Ю. Е. Субъективные критерии эффективности профессиональной деятельности в профессиях

типа «Человек-Человек» [Текст]: дис. ... канд. психол. наук / Ю. Е. Якунина. – Москва, 2004. – 175 с.

22. Княжева, І. А. Теоретико-методологічні засади розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін в умовах магістратури [Текст]: монографія / І. А. Княжева; Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – Одеса: Бондаренко М. О., 2014. – 327 с.

23. Шарко, В. Д. Сучасний урок фізики: технологічний аспект [Текст]: посібник / В. Д. Шарко. – К., 2005. – 220 с.

References

1. Kuznjecov, V., Muhin, V., Burov, O. et. al. (2001). Konceptija osvity z naprjamu «Bezpeka zhyttja i dijalnosti ljudynu». Informacijnyj visnyk. Vyshha osvita, 6, 6–17.

2. Cole, M. (1996). Cultural psychology: A once and future discipline. Cambridge, MA: Harvard University Press.

3. Abasheva, M. P., Vasil'eva, N., Gorlanova, et. al. (2009). Kak i dlja kogo spasat' kul'turu? Filolog, 9.

4. Bezuglova, N. P. (2012). Ponjatje «kul'tura» v sravnitel'nyh issledovanijah kul'tur. Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i juridicheskie nauki, kul'turologija i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki, 2, 24–27.

5. Galinskaja, I. P. (2001). Filosofskij vzgljad na cheloveka i kul'turu. Kul'turologija, 2, 20–23.

6. Lotman, Ju. M. (2002). Stat'i po semiotike kul'tury i iskusstva. Sankt-Peterburg: Akademicheskij projekt, 543.

7. Singer, S. J., Tucker, A. L. Creating a Culture of Safety in Hospitals. Research in progress; findings are preliminary. Available at: http://fsi-media.stanford.edu/evnts/4218/Creating_Safety_Culture-SSingerRIP.pdf

8. Vershilov, S. A. (2008). Ot bezopasnosti HH veka k kul'ture bezopasnosti HHI stoletija. Izvestija Saratovskogo universiteta. Novaja serija. Serija: Filosofija. Psihologija. Pedagogika, 8 (2), 3–7.

9. Gafner, V. V. (2013). Obzor rossijskih dissertacionnyh issledovanij v oblasti formirovanija kul'tury bezopasnosti. Bezopasnost' zhiznedejatel'nosti, 9, 18–23.

10. Kulalajeva, N. V., Myhajljuk, V. O. (2011). Kul'tura bezpeky ljudstva. Mykolai'v: Vydavnytvo Iryny Gudym, 371.

11. Moshkin, V. N. (2002). Vospitanie kul'tury bezopasnosti shkol'nikov. Barnaul: Izd-vo BGPU, 318.

12. Tevlin, S. A. (1996). Kul'tura bezopasnosti na AES. Moscow: MJeI, 62.

13. Evteev, V. A. (2007). Pedagogicheskie uslovija formirovanija kul'tury bezopasnoj zhiznedejatel'nosti u uchashhihsja nachal'nogo professional'nogo obrazovanija. Moscow, 24.

14. Ivanova, T. A. (2008). Pedagogicheskie uslovija formirovanija kul'tury bezopasnoj zhiznedejatel'nosti detej-sirot v uslovijah shkoly-internata. Vladikavkaz, 198.

15. Kajgorodov, P. I. (2002). Pedagogicheskie sredstva proektirovanija integrativnogo kursa «Osnovy kul'tury bezopasnoj zhiznedejatel'nosti». Rostov-na-Donu, 185.

16. Snegirev, A. V. (2007). Formirovanie u budushhih uchitelej osnov kul'tury bezopasnoj zhiznedejatel'nosti. Tula, 21.

17. Klimov, E. A. (2004). Psihologija professional'nogo samoopredelenija. Moscow: Izdatel'skij centr «Akademija», 304.

18. Kurbatov, V. I.; Kurbatov, V. I. (Ed.) (1999). Social'naja rabota. Rostov-na-Donu: «Feniks», 576.

19. Andreeva, O. V. Osobnosti professional'noj dejatel'nosti i psihologicheskogo sostojanija predstavitelej socio-nomicheskikh professij. Available at: http://conference.osu.ru/assets/files/conf_reports/conf11/151.doc

20. Grishina, N. V.; Krylov, A. A., Korostyleva, L. A. (Eds.) (2009). Pomogajushhie otnoshenija: professional'nye i jekzistencial'nye problem. Psihologicheskie problemy samorealizacii lichnosti. Sankt-Peterburg, 143–156.

21. Jakunina, Ju. E. (2004). Sub'ektivnye kriterii jeffektivnosti professional'noj dejatel'nosti v professijah tipa «Chelovek-Chelovek». Mscow, 175.

22. Knjazheva, I. A. (2014). Teoretyko-metodologichni zasady rozvytkumetodychnoi'kul'turymajbutnihvykladachivpe-

da gogichnyhdyscyplin v umovah magistratury. Odesa: Bondarenko M. O., 327.

23. Sharko, V. D. (2005). Suchasnyj urok fizyky: tehnologichnyj aspekt. Kyiv, 220.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Карпова Е. Е.
Дата надходження рукопису 10.10.2016*

Гвоздїй Світлана Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри, кафедра медичних знань та безпеки життєдіяльності, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, вул. Дворянська, 2, м. Одеса, Україна, 65082
E-mail: spgvozdiy@rambler.ru

УДК 371.2:355.233

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ К ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

© В. Н. Кравченко

Статья посвящена проблеме профессиональной подготовки будущих преподавателей высшей школы в условиях магистратуры. Раскрыты возможности интерактивного обучения в процессе организации самостоятельной работы студентов магистратуры. Подчеркивается, что особенностью интерактивного обучения в профессиональной подготовке будущих преподавателей является постоянное, активное педагогическое сотрудничество и творческое взаимодействие всех участников образовательного процесса

Ключевые слова: будущий преподаватель, интерактивное обучение, компьютерные технологии, магистр, модернизация, самостоятельная работа

The article is devoted to the problem of professional training of future higher school teacher under MA conditions. The possibilities of interactive learning in the process of organization of independent work of MA students were considered. The one of modern directions of the development of active learning is interactive learning. Interactive learning is directed on the active and deep mastering of studied material, development of ability to solve the complex problems. Independent work of future teacher is the specific form of educational activity, directed on the personal self-development and professional self-improvement. The important factor that influences the success of independent work of the future teachers is the formation of stable interest to the profession, to the methods of mastering its specificity.

It is underlined, that the feature of interactive learning in training of future teachers is continuous active learning, cooperation and creative interaction between all participants of educational process

Keywords: future teacher, interactive learning, computer technologies, master, modernization, independent work

1. Введение

Модернизация высшего образования определяет интенсивный поиск новых путей оптимизации качественной профессиональной подготовки будущих преподавателей для высшей школы. Реалии современности вносят коррективы в толкование системы ценностей и переосмысление их роли в мире, в понимание значимости приобретаемых студентами знаний. Одним из современных направлений развития активного обучения является интерактивное обучение. В целом инновационное образование проектирует новый тип учебной и будущей профессиональной деятельности студентов.

Сегодня актуальным становится формирование творческих компетентностей, готовности к переобучению, конкурентоспособность, важнейшими условиями которой становятся такие качества личности, как инициативность, способность творчески мыслить и находить нестандартные решения [1]. Актуальность затронутой в статье проблемы подчерки-

вается требованиями современного общества к профессиональной подготовке будущих преподавателей высшей школы, способных к использованию инновационных педагогических технологий, внедрению в образовательный процесс методов интерактивного обучения.

2. Литературный обзор

Проблеме педагогических инноваций посвящены научные разработки Л. Рыбцовой [2], Р. Шинкаренко [3]; интерактивные технологии и методы обучения описали в своих научных трудах Н. Дивинская [4], Т. Мухина [5], О. Пометун [6]. Роль коучинга в образовательном процессе подчеркивали зарубежные ученые П. Зеус [7], С. Дуглас [8] и др. На важности педагогически комфортного образовательного пространства акцентировали внимание К. Приходченко [9], В. Ясвин [10] и др. Особенности профессионального развития личности рассмотрены в научных трудах Н. Ничкало [11] и др.